

*Др Срђан Ђорђевић,
редовни професор*

*УДК: 341.231.14:342.77
DOI: 10.46793/UPSSX.095D*

ЉУДСКА ПРАВА У ЕРИ COVID19 - РЕПУБЛИКА СРБИЈА И ЕСЉП*

Резиме

У раду се анализира појам људских права под изазовима пандемије COVID19. Судар два принципа, принципа јавног здравља са једне и људских права са друге стране допринео је разноврсним интерпретацијама и примерима из праксе. У складу са тим посматра се простор Републике Србије. Начин на који су ограничена људска права одлукама државне управе подложен је критичком посматрању. У исто време друштвена превирања и протести који су избијали не само у Србији него и широм света, доказ су да није постојао јединствен став и разумевање изазовне пандемијске ситуације. На том трагу посматрају се и ставови Европског суда за људска права. Поред кратког временског периода, већ постоје пресуде ЕСЉП које могу указивати на актуелне ставове праксе.

Кључне речи: *људска права, ванредно стање, ванредна ситуација, COVID19, ЕСЉП.*

1. Појам људских права

Људска права могу се разумети и одређивати на разноврсне начине. Трагање за људским правима предмет је многих друштвених дисциплина. Право, политикологија, социологија и шири круг општих и посебних, друштвених научних дисциплина покушава да одговори на питање суштине људских права. Сагласност око појма и елемената садржаја људских права у доктрини и јавности нема. Иако не постоји потпуна сагласност шта су то људска права, постоји сагласност о значају који она имају за достизање цивилизацијског нивоа глобалног друштва.

Велика пажња према покушајима разумевања људских права није у реалности пратила и њихову заштиту. Тако, у судару са изазовима угрожавања

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

људских права човечанство се налазило пред озбиљним тешкоћама да пронађе праву меру одговора на угрожавање, кршење или чак негацију. Иако је након Другог светског рата учињен напор да се универзалне вредности нормирају и путем конвенција промовишу као вид међународног корпуса људских права, сумње у реалне ефекте који међународно право производи на терену све су веће.¹

Пандемија *COVID19*² која је задесила свет, само је продубила сумње у постојање глобалног тока и напретка људских права и изнова нацртала националне границе. Нису само људска права била угрожена здравственим изазовима. Под овим изазовима нашла се целокупна глобална агенда капитализма која се темељи на слободи кретања људи, робе и капитала, али и понекад спорном тумачењу људских права.

У овом раду указаћемо на изазове са којим су се сусрели доносиоци одлука током пандемије *COVID19*. Начин на који је вршен приступ нормирању у Републици Србији указује на способност система да се прилагоди и одговори изазовима у критичним тренуцима. Како се надлежност ЕСЉП простира и на територију Републике Србије у складу са ратификацијом Европске конвенције о људским правима, важно је уочити праксу овог суда у предметима који се тичу мера држава, са циљем ограничавања људских права током пандемије *COVID19*.

Овакав начин посматрања указује и на однос према људским правима на свим нивоима заштите. Правноснажне одлуке домаћих судова подложне су провери ЕСЉП. Из тог разлога, на неки начин хармонизовање ставова судске праксе кроз посматрање праксе ЕСЉП има и додатни карактер заштите јавних интереса. Подсетимо Република Србија је једна од држава чланица Савета Европе која има висок број поднесака при ЕСЉП. Тако је 2020. године била међу првих десет држава по броју поднесака.³ Императив анализе праксе обавеза је доктрине и усмеравање судске праксе мишљењима и ставовима којима се унапређују капацитети правне државе.

2. Република Србија и одговор на *COVID19*

Први случај *COVID19* у Републици Србији забележен је 6. марта 2020. Прве информације о пореклу, начинима преношења и генералним опасности и изазовима по јавно здравље били су недовољно јасни и прецизни. Међутим након само неколико дана и последица које је широм света производио новооткривени вирус јавила се потреба за ограничењима људских права како би се превентивно утицало на ширење вируса. У складу са тим постојали су и

¹ Томушен, К., *Људска права између идеализма и реализма*, Београд, 2006. стр. 13.

² Према енг. *CoronaVirus Disease-19*

³ <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-pred-evropskim-sudom-za-ljudska-prava-strazbur/30416919.html> приступљено 20.09.2022.

правни изазови у креирању основе за ограничење Уставом и међународним конвенцијама гарантованих права.

Прво је проглашено ванредно стање на територији Републике Србије⁴, а потом и донета Наредбом о проглашењу епидемије заразне болести.⁵ Веома брзо јавила се полемика да ли је било делотворније увести ванредну ситуацију или ванредно стање. Полемика је имала бише политичку конотацију од чисто правне аргументације и анализе. Критике су такође ишле на рачун начина на који је уведено ванредно стање. Обзиром на начина ширења вируса Народна скупштина РС није могла да се састане и ради у уобичајеном капацитету.

2.1 Ванредно стање или ванредна ситуација?

Критике на рачун доносиоца одлука усмериле су се ка увођењу ванредног стања. Како је ово један посебан вид ограничавања друштвених токова, а пре свега људских права на овај начин се истицало да друштво и властодршци иду ка увођењу диктатуре. Ово питање могло би бити плод различитих тумачења и интерпретацију. У зависности од тога какво полазиште узмемо приликом тумачења, рестриктивно или екстензивно и судови доктрине по овом питању могу бити различити.

Проблематика јавног дискурса јесте политичка конотација и недостатак стручне анализе. На овај начин се доприносило само збуњивању грађана у већ довољно комплексној ситуацији услед непознавања здравствених узрока и последица пандемије *COVID19*. Ситуација у којој се нашло друштво још једном је показала недостатак осећаја за јавни интерес и потребу друштва да заједнички одреди приоритете приликом формулисања образаца понашања. У тој атмосфери јавило се питање ванредно стање или ванредна ситуација.

Ванредно стање условљено је јавном опасношћу која угрожава опстанак државе или грађана.⁶ Оно што би језичким тумачењем могло бити спорно при анализи овог језичког исказа правне норме јесте наступање саме последице. у тренутку када су се сазнале почетне информације опасност није биле таква да угрожава опстанак државе. Међутим посматрано на даљи рок, последице су могле бити такве да у темељу угрозе државу и грађане. Дакле, непознавање последица које изазива новооткривени вирус условљава ситуацију у којој се мора посматрати будући, а не садашњи тренутак. Услед тога ако стриктно посматрамо почетак пандемије и бројеве заражених у тренутку увођења ванредног стања критике би се могле учинити основаним.

Друга могућа опција било је увођење ванредне ситуације. Дефиницију и одређење услова за увођење ванредне ситуације налазимо у позитивно-правном оквиру. Законодавац је овај изузетак од уобичајених околности дефинисао као

⁴ Сл. гласник РС, бр. 29/2020.

⁵ Сл. гласник РС, бр. 37/2020.

⁶ Чл. 200 Устава Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 98/2006 и 115/2021).

„стање које настаје проглашењем од надлежног органа када су ризици и претње или настале последице по становништво, животну средину и материјална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада“.⁷

Иако би језичким тумачењем могло да се закључи да је у данима када је пандемија кренула у свој смртоносни поход на нашем тлу адекватније било увести ванредну ситуацију, дани који су уследили показали су да је увођење ванредног стања била права мера нормирања у датом тренутку. Сагледавањем ситуације пре свега на северу Италије постајало је очигледно да ће се изазови по нашу државу у том мери усложити да је потребно увођење посебних мера и ограничења. На неки начин, увођењем ванредног стања указивало се и грађанина на озбиљност ситуације и на неопходност поштовања мера.

Ово је уједно био и показатељ односа нормативног и фактичког. Иако би се рестриктивним тумачењем могло закључити у правцу увођења ванредне ситуације, шире околности су указивале на другачији начин формулисања одлука од стране државних старешина.

Како је ванредно стање уведено поставило се и друго питање, о начину на који је ово стање уведено. Како представничко тело није могло да се састане оно је уведено на специфичан начин.

2.2. Начин увођења ванредног стања

Када је већ уведено, критикама је био подложен и начин увођења ванредног стања. Евентуално увођење ванредног стања спада у надлежност Народне скупштине РС. Међутим, објективне околности указивале су да није пожељно окупљање 250 народних посланика како би се донела одлука о ванредном стању. Окупљање би поред здравствених ризика за народне посланике имало бар двоструке негативне ефекте на становништво. Прво, народни посланици су и један вид јавних личности. Као народни представници подложни су критици али и пажњи својих бирача. У случају ширења заразе међу народним представницима додатно би се утицало на ширење страха и панике међу становништвом. Присутан је и други разлог који се тиче слања друге врсте порука грађанима. Уколико би се на једном месту нашло 250 народних посланика било би теже образложити мере ограничења окупљања грађанима.

У складу оваквим схватањима али и са уставним нормама, како Народна скупштина РС није могла да се састане одлуку о проглашењу ванредног стања

⁷ Сл. гласник РС, бр. 87/2018.

донео је и потписао председник државе, заједно са председником Народне скупштине и председницом Владе⁸

3. Пракса ЕСЉП

Пракса ЕСЉП у случајевима евентуалног кршења људских права током пандемије *COVID19* на тлу Европе није претерано разноврсна. Ово се свакако може оправдати разумевањем стварне надлежност ЕСЉП. Како овај суд поступа само у предметима који су правноснажни пред правосудним органима националних држава, што значи да је потребно завршити првостепени и другостепени поступак, кратка временски рок оправдава недостатак материјала. Услед тога могуће је посматрати два правца деловања ЕСЉП по питањима која су изазвала највише пажње јавности. Прво, опште питање угрожености људских права током пандемије односи се на мере које су државе прописивале како би се тим мерама спречавало ширење вируса. Друго питање је питање обавезне вакцинације и права државе да задира у тај сегмент личности човека.

Када се говори о људским правима која су била ограничена или угрожена током трајања пандемије она се могу посматрати на више начина. Најшире коришћено ограничење било је на плану слободе кретања. Али су била ограничена и остала права. Право на рад, право на слободу изражавања, право на приватан живот, али и друга права из сета гарантованих разноврсним међународним конвенцијама. Своје незадовољство грађани су изражавали масовним протестима против мера ограничења људских права. У почетним фазама пандемије *COVID19* мере су углавном поштоване, али како је временски рок постајао дужи, тако је незадовољство постајало веће.

На терену права дешавала су се процеси из два смера. Државе су прописивале казне за непоштовање мера, а грађани су оспоравали мере и поштовање људских права. Казне које су прописивале државе за кршење уведених мера углавном су биле у домену прекршајног права, али су у зависности од висине казни могле да прерасту и у домен кривичне одговорности. Тако нпр. у Немачкој није постојао савезни систем кажњавања па су на нижим нивоима на различите начине прописивали висине казни. Почетком 2021. године изречене казне варирале су у износу од 2 милиона еура у Штутгарту до 500 хиљада еура у Келну који има више становника, али мање богатства посматрано по глави становника.⁹ Дакле у богатијом општини изречено је четири пута више новчаних казни посматрајући износ, иако је број становника скоро дупло већи у граду са мање изречених казни. Тим поводом

⁸ Чл. 200 ст. 6 Устав Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 98/2006).

⁹ <https://www.dw.com/sr/nema%C4%8Dka-kazne-zbog-kr%C5%A1enja-korona-mera-donose-milione-za-gradske-bud%C5%BEete/a-56403920> приступљено 20.09.2022. године.

појавиле су се и гласине да на овај начин општине попуњавају буџете који су били угрожени током трајања пандемије.

Грађани су, као што смо истакли, широм Европе изражавали незадовољство предложеним мерама и санкцијама. Услед тога покретани су судски спорови којима се оспоравала легалност, али и легитимност нормирања области људских права. Незадовољан одлукама домаћих правосудних органа држављанин Француске *Renaud Le Mailloux* поднео је представку ЕСЉП. Ова представка имала је своју позадину. Неколико незадовољних лекара и асоцијација захтевало је од државне управе Француске да обезбеди неопходне материјале и заштитна средства здравственим радницима.¹⁰ Такође захтевали су да се омогући примена терапија лековима који нису били још увек одобрени у лечењу последица изазваних вирусом *COVID19*.¹¹ Како су власти одбили многе захтеве, држављанин *Renaud Le Mailloux* сматрао је да су угрожена његова основна људска права и након неуспеха на националном нивоу поднео је представку ЕСЉП.

У представи је навео да су угрожена његова основна људска права гарантована Конвенцијом о заштити људских права.¹² Подносилац је навео да су поступањем француске државе током здравственог изазова угрожена његова основна људска права и то: право на живот, забрана нехуманог и понижавајућег поступања, право на поштовање приватног и породичног живота, право на слободу изражавања.¹³ На овај начин држава је пропустила да испуни своје обавезе које се односе на заштиту живота и физичког интегритета особа које се налазе под њеним правним системом.¹⁴ Жалба је имала и ширу конотацију у складу са околностима које су претходиле.

Поред правних пропуста представка се односила и на неспособност државе да обезбеди основне услове борбе са пандемијом. Подносилац је сматрао да својом неспособношћу, уз истовремена ограничења држава врши неосновано мешање у приватан живот појединаца. У складу са свим околности и противправним поступањем које је истакао појединац представка се нашла пред ЕСЉП. У сету мера које су уводиле државе ова представка је имала велики значај у ширем простору.

Ипак суд је сматрао да не постоје основи који су наведени, па је представка једногласно проглашена неприхватљивом. У образложењу је наведено да се

¹⁰ <https://www.echr.caselaw.com/en/echr-decisions/strasbourg-for-the-first-time-against-the-coronavirus-inadmissible-application-for-omissions-and-inadequate-handling-of-the-health-crisis-due-to-covid-19-without-the-plaintiff-being-a-victim/#> приступљено 20.09.2022. године.

¹¹ Највише се овај захтев односио на коришћење лека хлорокин који се у једном делу јавности и међу делом здравствених радника сматрао делотворним.

¹² Сл. лист СЦГ - Међународни уговори, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 - испр. и Сл. гласник РС - Међународни уговори, бр. 12/2010 и 10/2015.

¹³ <https://www.rolplatform.org/neprihvatljivost-predstavke-koju-je-podneo-pojedinaac-zaleci-se-na-vladine-mere-tokom-pandemije-covid-19/> приступљено 21.09.2022.

¹⁴ Представка бр. 18108/20 од 03.12.2020 ЕСЉП.

представка односи на апстрактне мере и последице које су имале шире импликације од личних. Суд је сматрао да на тај начин представка није указивала на утицај који је подносилац трпео услед мера државе, већ да је он представком обухватио ширу популацију. Како је представка имала за циљ критику ширих мера, а не појединачних последица и кршења људских права подносиоца гарантованих Конвенцијом, представка је одбијена.

Други сегмент посматрања обухвата питање вакцинације. Док је у почетним најавама вакцинација против вируса *COVID19* очекивана као спасоносно решење, каснији дани донели су делимични скептицизам у сумњу у делотворност и поступка вакцинације. На том размишљању противници вакцинације истицали су многе аргументе, који су такође имали своју политичку и више лаичку димензију. Међутим, како је и у делу стручне јавности постојао критички глас против вакцинације поставило се и правно питање као једно од кључних. У том смислу поглед је такође био усмерен ка ЕСЉП и евентуалном ставу који би овај суд заузео по том питању. Медијски најактуелнија пресуда односила се на случај који нема везе са пандемијом *COVID19* већ са овлашћењем државе да у другим врста здравствених изазова пропише обавезну вакцинацију.

По овом питању ЕСЉП донео је одлуку да је обавезна вакцинација неопходна у демократском друштву.¹⁵ Суд је у образложењу потврдио да се на овај начин не крше темељна начела ЕКЉП, те да као таква ова обавеза прописана од стране државе не значи задирање у приватан живот. Тужба је иначе имала контекст прописивања обавезне вакцинације за децу у Чешкој и одбијање вртића да прими невакцинисану децу. Ова полемика жива је и код нас. Суд је међутим у одговору медијима образлагао да ова пресуда нема везе са актуелном пандемијом и да не отвара врата евентуално обавезној вакцинацији против *COVID19*. Године пред нама верујемо одговориће на питања која су остала отворена, а евентуални поступци пред ЕСЉП дати одговор на ставове и смернице овог тела које се тиче ограничења људских права.

4. Закључак

Људска права у ери пандемије указују да овај појам има поред правног и дубоко политичко значење. Оно само по себи не мора бити схваћено на негативан начин. Као у случају разматрања увођења ванредног стања или ванредне ситуације на територији Републике Србије. Рестриктивним тумачењем ситуације увођење ванредне ситуације било би у складу са позитивно-правним оквиром. Међутим, увођење ванредног стања дало је у крајњем ефикасније резултате на пољу заштите принципа јавног здравља, који

¹⁵ <https://www.dw.com/sr/evropski-sud-obavezna-vakcinacija-neophodna-u-demokratskom-dru%C5%A1tvu/a-57134493> приступљено 23.09.2022.

је и један вид људског права. Из угла праксе ЕСЉП потребно је да прођу године како би се доктрина и стручна јавност упознавали са последицама разноврсних одлука. Недостатак адекватних знања о узроцима и последицама пандемије изазиваће и наредних година доста полемика. Ове полемике требало би промовисати како се трагање за истином и чињеницама које су имале велике последице на пољу људског права не би заборавиле и ставиле по страни.

*Srđan Đorđević, Ph.D.,
Full-time Professor*

HUMAN RIGHTS IN THE ERA OF COVID19 - REPUBLIC SERBIA AND THE ECTHR

Summary

The paper analyzes the concept of human rights under the challenges of the COVID19 pandemic. The collision of two principles, the principle of public health on the one hand and human rights on the other, contributed to various interpretations and examples from practice. Accordingly, the space R is observed. Serbia. The way in which human rights are limited by the decisions of the state administration is subject to critical observation. At the same time, the social turmoil and protests that erupted not only in Serbia, but throughout the world, are proof that there was no unified attitude and understanding of the challenging pandemic situation. The views of the European Court of Human Rights are also being observed on that track. In addition to the short period of time, there are already judgments of the ECtHR that can indicate the current positions of the practice.

Key words: *human rights, state of emergency, emergency situation, COVID19, ECtHR.*

Литература

- Becker, W., *Правна држава и људска права*, Загреб, 1997.
Гајин, С., *Људска права, правино систематски оквир*, Београд 2012
Тодић, Љ., *Политиколошки лексикон*, Београд, 1996.
Томушен, К., *Људска права између идеализма и реализма*, Београд, 2006.

Сен, А., *Развој као слобода*, Београд 2002.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-pred-evropskim-sudom-za-ljudska-prava-strazbur/30416919.html>

<https://www.dw.com/sr/nema%20ka-kazne-zbog-kr%20enja-korona-mera-donose-milione-za-gradske-bud%20ete/a-56403920>

<https://www.echr.caselaw.com/en/echr-decisions/strasbourg-for-the-first-time-against-the-coronavirus-inadmissible-application-for-omissions-and-inadequate-handling-of-the-health-crisis-due-to-covid-19-without-the-plaintiff-being-a-victim/#>

<https://www.rolplatform.org/neprihvatljivost-predstavke-koju-je-podneo-pojedinac-zaleci-sena-vladine-mere-tokom-pandemije-covid-19/> прист

<https://www.dw.com/sr/evropski-sud-obavezna-vakcinacija-neophodna-u-demokraskom-dru%20tvu/a-57134493>